

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

# ОСНОВИ СПОЖИВЧИХ ЗНАНЬ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК  
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

(ПРОГРАМИ, МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ  
ТА РОБОЧІ ЗОШИТИ ДЛЯ УЧНІВ)

**1—12 КЛАСИ**

*Розроблено за підтримки Спільного проекту Європейського Союзу  
та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй  
«СПІЛЬНОТА СПОЖИВАЧІВ ТА ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ»  
(Проект фінансується Європейським Союзом)*

*Схвалено до використання в навчально-виховному процесі  
комісією з економіки Науково-методичної ради  
з питань освіти Міністерства освіти і науки України*

**КИЇВ  
2008**

УДК 373.3/5.016.366  
ББК 74.266.740.4  
О-75

Схвалено до використання в навчально-виховному процесі  
комісією з економіки Науково-методичної ради  
з питань освіти Міністерства освіти і науки України  
(Лист Міністерства освіти і науки України №1.4/18-Г-2099 від 28.11.07)

**Видано за рахунок коштів технічної допомоги. Продаж заборонено**

Автори:

*Гільберг Т. В., Довгань А. І., Капіруліна С. Л.,  
Магалецька Т. Д., Подолок С. М., Пужайчерда Л. М.,  
Слюсар О. І., Скоробогатов А. В., Часнікова О. В.*

Загальна редакція

*Бескової Н. В., Єрохіної А. С., Максименко К. О., Овчарук О. В.*

Відповідальні за випуск:

*Бескова Н. В., Максименко К. О., Єрохіна А. С., Овчарук О. В.*

**Основи споживчих знань:** Навч.-метод. посіб. для загальноосв. навч. закл.:  
О-75 1 – 12 кл. / Гільберг Т. В., Довгань А. І., Капіруліна С. Л. та ін.: За заг. ред.  
Бескової Н. В., Єрохіної А. С., Максименко К. О., Овчарук О. В. — К.: Навч.  
книга, 2008. — 816 с.: іл.  
ISBN 978-966-329-075-1.

Навчально-методичний посібник з основ споживчих знань складається з програм, методичних посібників для вчителів, що можуть стати основою проведення уроків зі споживчих знань у 1 – 12 класах, та робочих зошитів для учнів (1–7 класи), які забезпечать роботу школярів під час занять.

Навчальні матеріали побудовані на інтерактивних педагогічних технологіях, уміщують приклади уроків, необхідні нормативні документи з питань реалізації прав споживачів.

Для вчителів та методистів загальноосвітніх навчальних закладів. Навчально-методичний посібник може бути використаний для підготовки студентів педагогічних ВНЗ та в системі післядипломної педагогічної освіти.

**ББК 74.266.740.4**

**Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена у будь-якому вигляді  
і будь-якими засобами без попередньої згоди ПРООН та МОНУ (Україна)**

© Гільберг Т. В., Довгань А. І. та ін., 2008  
© Міністерство освіти і науки України, 2008  
© Спільний проект Європейського Союзу  
та ПРООН «Спільнота споживачів  
та громадські об'єднання», 2008  
© ТОВ «Навчальна книга», 2008

ISBN 978-966-329-075-1

# ЗМІСТ

	<b>Передмова</b> .....	5
	<b>Робоча група проекту та партнери</b> .....	6
	<b>Пояснювальна записка</b> .....	8
	<b>Концепція споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів</b> .....	13

<b>I</b>	<b>1. Абетка юного споживача</b>	
	<b>Навчально-методичні матеріали для 1 класу</b> .....	1
	<i>(Магалецька Т. Д., Подолук С. М., Пужайчерда Л. М.)</i>	
	1.1. Програма та календарно-тематичне планування. 1 клас .....	1
	1.2. Навчально-методичний посібник. 1 клас .....	3

<b>II</b>	<b>2. Перші сходинки споживання</b>	
	<b>Навчально-методичні матеріали для 2 класу</b> .....	1
	<i>(Магалецька Т. Д.)</i>	
	2.1. Програма та календарно-тематичне планування. 2 клас .....	1
	2.2. Посібник для вчителя. 2 клас .....	3
	2.3. Перші сходинки споживання. Робочий зошит для учня. 2 клас .....	23

<b>III</b>	<b>3. Споживання у родині</b>	
	<b>Навчально-методичні матеріали для 3 класу</b> .....	1
	<i>(Подолук С. М.)</i>	
	3.1. Програма та календарно-тематичне планування. 3 клас .....	1
	3.2. Посібник для вчителя. 3 клас .....	3
	3.3. Споживання у родині. Робочий зошит для учня. 3 клас .....	25

<b>IV</b>	<b>4. Споживання і громада</b>	
	<b>Навчально-методичні матеріали для 4 класу</b> .....	1
	<i>(Пужайчерда Л. М.)</i>	
	4.1. Програма та календарно-тематичне планування. 4 клас .....	1
	4.2. Посібник для вчителя. 4 клас .....	4
	4.3. Споживання і громада. Робочий зошит для учня. 4 клас .....	17

<b>V VI</b>	<b>5/6. Споживча етика</b>	
	<b>Навчально-методичні матеріали для 5-6 класів</b> .....	1
	<i>(Скоробогатов А. В.)</i>	
	5/6.1. Програма та календарно-тематичне планування. 5–6 класи .....	1
	5/6.2. Посібник для вчителя. 5–6 класи .....	6
	5/6.3. Споживча етика. Робочий зошит для учня. 5–6 класи .....	43

<b>VII</b>	<p><b>7. Основи раціонального споживання</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 7 класу</b> .....1  <i>(Капіруліна С. Л.)</i></p> <p>7.1. Програма та тематичне планування. 7 клас .....1  7.2. Посібник для вчителя. 7 клас .....4  7.3. Основи раціонального споживання. Робочий зошит для учня. 7 клас ....57</p>
<b>VIII</b>	<p><b>8. Споживання і здоров'я</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 8 класу</b> .....1  <i>(Довгань А. І.)</i></p> <p>8.1. Програма та календарно-тематичне планування. 8 клас .....1  8.2. Посібник для вчителя. 8 клас .....5</p>
<b>IX</b>	<p><b>9. Права споживачів</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 9 класу</b> .....1  <i>(Часнікова О. В.)</i></p> <p>9.1. Програма та календарно-тематичне планування. 9 клас .....1  9.2. Посібник для вчителя. 9 клас .....6  9.3. Тести до тем курсу «Права споживачів» .....65</p>
<b>X</b>	<p><b>10. Основи споживчих знань</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 10 класу</b> .....1  <i>(Довгань А. І., Скробогатов А. В.)</i></p> <p>10.1. Пояснювальна записка до курсу «Основи споживчих знань»  (10–12 класи) .....1  10.2. Програма та календарно-тематичне планування. 10 клас .....3  10.3. Посібник для вчителя. 10 клас .....13</p>
<b>XI</b>	<p><b>11. Основи споживчих знань</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 11 класу</b> .....1  <i>(Гільберг Т. Г., Часнікова О. В.)</i></p> <p>11.1. Програма та календарно-тематичне планування. 11 клас .....1  11.2. Посібник для вчителя. 11 клас .....4</p>
<b>XII</b>	<p><b>12. Основи споживчих знань</b>  <b>Навчально-методичні матеріали для 12 класу</b> .....1  <i>(Капіруліна С. Л., Слюсар О. І.)</i></p> <p>12.1. Програма та календарно-тематичне планування. 12 клас .....1  12.2. Посібник для вчителя. 12 клас .....6</p> <p><b>Список основної використаної літератури</b> .....1</p>

### ***Шановні друзі!***

Україна сьогодні становить частину європейського економічного, політичного, суспільного простору, впевнено розвивається та інтегрується до світової спільноти. Очікуваним результатом такої інтеграції є європейська якість життя для кожного громадянина України. Розбудова європейської держави нині неможлива без свідомого громадянства та реалізації прав людини, частиною яких є права споживача та реалізація відповідної споживчої політики.

Країни Європейського Союзу ефективно впроваджують стандарти безпеки та якості товарів і послуг, що є показниками загальної якості життя людини. Україна зможе досягти бажаного рівня європейських стандартів життя лише за умови, що споживачі знатимуть свої права та обов'язки, матимуть бажання й змогу ними користуватися і виконувати їх.

Спільний проект ЄС та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» має на меті популяризацію і захист прав споживачів, опікується питаннями впровадження споживчих знань до змісту освіти середньої та вищої школи України.

Обізнаність щодо прав споживачів, розуміння європейського виміру споживчої політики в Україні є чинниками, які значно збагачують суспільно-економічний компонент освіти, є невід'ємною частиною сучасної громадянської освіти молоді в Україні. Уміння орієнтуватися на ринку товарів і послуг, знаходити інформацію споживчого характеру, компетентність у сфері реалізації своїх споживчих прав — такий має бути результат впровадження споживчої освіти.

Курс «Основи споживчих знань» покликаний зацікавити учнівську молодь, педагогічну спільноту й батьків у свідомому споживанні товарів і послуг, сприятиме усвідомленню ними власної громадянської позиції та її впливу на якість життя в Україні.

Укладачі навчальних матеріалів сподіваються, що інформація, подана у книзі, сприятиме прискоренню процесів, які наближають Україну до європейських стандартів життя і споживання.

Уміння й навички в галузі споживчих знань мають стати підґрунтям для розвитку компетентної молодої людини, допомогти їй становленню в різних життєвих сферах.

Сподіваємося, що запропонована розробка сприятиме формуванню нового покоління свідомої молоді в Україні.

Бажаємо успіхів і натхнення в роботі й навчанні!

*Клавдія Максименко,*  
керівник проекту  
«Спільнота споживачів та громадські об'єднання»

### **Відповідальні за випуск**

- Бєскова Н. В.* начальник відділу суспільно-гуманітарної освіти Міністерства освіти і науки України, заслужений учитель України
- Максименко К. О.* керівник Спільного проекту Європейської комісії та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання»
- Єрохіна А. С.* експерт з навчальних програм Спільного проекту Європейської комісії та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання»
- Овчарук О. В.* координатор тренінгів для вчителів Спільного проекту Європейської комісії та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання», канд. пед. наук, ст. наук. співр.

### **Науково-педагогічна експертиза**

- Бібік Н. М.* академік-секретар Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України, д-р пед. наук, проф.
- Пометун О. І.* завідувач лабораторії суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки АПН України, д-р пед. наук, проф.
- Паламарчук Л. Б.* старший науковий співробітник Інституту професійно-технічної освіти АПН України, канд. пед. наук, доц.
- Новіков В. М.* ректор Інституту підготовки фахівців Українського Науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості ДП «УкрНДНЦ», д-р фіз.-мат. наук, проф.

### **Колектив авторів**

- Гільберг Т. Г.* доц. каф. психології і педагогіки Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, канд. географ. наук
- Довгань А. І.* методист Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів
- Капіруліна С. Л.* завідувача кафедри методики природничо-математичної освіти і технології Київського міського педагогічного університету ім. Б. Д. Грінченка
- Магалецька Т. Д.* учитель ЗОШ І—ІІІ ст. №2, м. Житомир
- Подолук С. М.* методист Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти педагогічних працівників

<i>Пужайчереда Л. М.</i>	методист Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти
<i>Скоробогатов А. В.</i>	методист відділу природничо-математичних дисциплін Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
<i>Слюсар О. М.</i>	методист Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
<i>Часнікова О. В.</i>	методист кафедри природничо-наукових дисциплін Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
<i>Цалик К. Е.</i>	ілюстратор навчальних матеріалів

### **ПОДЯКА**

<i>Полянському П. Б.</i>	заступнику міністра освіти і науки України
<i>Єреську О. В.</i>	директору Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України
<i>Ващенко Л. С.</i>	начальнику відділу природничо-математичної освіти Міністерства освіти і науки України
<i>Олійнику В. В.</i>	ректору Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, д-ру пед. наук, проф.
<i>Даниленко Л. І.</i>	проректору Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, д-ру пед. наук, проф.
<i>Герцогу Ю. В.</i>	начальнику Обласного управління освіти і науки Закарпатської обласної держадміністрації
<i>Демченку Д. М.</i>	начальнику Обласного управління освіти і науки Одеської обласної держадміністрації
<i>Кавалерову В. А.</i>	ректору Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, канд. пед. наук
<i>Покроєвій Л. Д.</i>	ректору Харківського обласного науково-методичного інституту безперервної освіти, д-ру пед. наук
<i>Єльніковій Г. В.</i>	завідуючій кафедрою економічної освіти та менеджменту Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України, д-ру пед. наук, проф.
<i>Бородачовій Н. В.</i>	експерту з питань захисту прав споживачів Спільного проекту Європейської комісії та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання»

*Шановні колеги!*

Уведення споживчих знань в освітній процес — певною мірою данина вимогам, що визначаються сьгоднішніми умовами життя.

Сучасній людині, безумовно, необхідно мати уявлення про основи споживання, про права споживачів та користування ними в конкретних ситуаціях.

Актуальність змісту споживчої освіти полягає в необхідності формування в учнів раціонального споживчого мислення, що ґрунтується на законах споживання та природній потребі людини в якісному й безпечному добробуті, природному прагненні до поліпшення якості особистого та суспільного життя.

Постійне системне навчання населення споживчим знанням, починаючи з раннього віку і впродовж усього життя, суттєво впливає на вироблення у людей розумної й адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

Споживча освіта реалізується шляхом формування раціональної економічної поведінки людини, інформування та консультування населення, розвитку раціонального економічного мислення, адаптованого до реального життя. Вона стає важливим компонентом державної політики і є одним із найактуальніших завдань системи освіти України.

Організація системи споживчого виховання і навчання школярів ґрунтується на сучасному законодавстві: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», Програмі захисту прав споживачів, що розрахована на 2007—2013 роки, Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про рекламу», Указі Президента України «Про Національну доктрину

розвитку освіти» («Національна доктрина розвитку освіти» 17/04/2002), Постанові президії Академії педагогічних наук України Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді, Законі України «Про освіту», Резолюції Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах». На наш погляд, до цього часу споживчій освіті приділялась недостатня увага, а впровадженням споживчих знань у навчальний процес займались в основному вчителі-ентузіасти. Така ситуація викликала необхідність створення ґрунтовної цілісної наскрізної програми курсу «Основи споживчих знань» та посібника для вчителів, який сприяє запровадженню її в загальноосвітніх навчальних закладах.

Пропонований посібник курсу за вибором «Основи споживчих знань» допоможе вчителям, які оберуть цей курс для викладання, розширити свої споживчі знання, а потім донести їх до учнівської молоді за допомогою різноманітних методичних прийомів та засобів. Добираючи матеріали посібника, ми сподівалися, що він стане знаряддям і путівником для тих, хто вбачає майбутнє України у розвитку громадянського суспільства, необхідною умовою існування якого є сформована споживча культура населення.

Адже школа сьогодні, виступаючи підвалиною розвитку та прогресу суспільства, повинна дати дитині не тільки ґрунтовні знання з базових дисциплін, а й забезпечити індивідуальний розвиток її особистості, підготувати до життя в умовах ринкового середовища та сформувати обізнаного й упевненого в собі споживача.

Споживчі знання сприяють створенню умов для самоствердження та самореаліза-



ції особистості протягом життя, стаючи першою сходинкою своєчасного й правильного реагування на виклики часу.

На жаль, український споживач поки що досить суттєво відрізняється від світового — він елементарно не орієнтується у своїх правах і, головне, абсолютно не вміє їх захищати.

Тому наміри України стати членом Європейського Союзу та загальні тенденції інтеграції української освіти до європейського та світового освітнього простору поставили питання про споживчу освіту на одне із чільних місць у державній політиці. Варто також відзначити, що у розвинених країнах державна споживча політика є одним із показників рівня задоволеності населення політикою влади, яка отримала назву споживча політика.

Ми визначаємо поняття споживчої політики, як дії державних органів влади, що спрямовані на створення умов для якісного і безпечного споживання, підкріпленого законодавчими актами. Хоча, безумовно, якою б досконалою не була така політика, вона не буде ефективною, якщо люди не знатимуть про неї, кожного дня постаючи перед вибором.

Ознайомлення зі споживчим законодавством з раннього шкільного віку, підвищення рівня споживчих знань сприяє можливостям доступу юних споживачів до корисної для них інформації, розповсюдженню цієї інформації серед батьків і друзів, підвищенню рівня захисту споживчого ринку України.

Навчати молодь споживчим знанням ми пропонуємо в різних аспектах:

- шляхом уведення спеціального курсу «Споживчі знання» (за рахунок варіативної складової навчального плану);

- шляхом інтеграції споживчих знань у зміст інших навчальних предметів;

- шляхом упровадження споживчої освіти у зміст позакласної та позашкільної роботи, для проведення виховних заходів.

Спираючись на загальноєвропейський та світовий досвід формування змісту освіти, а саме на компетентнісну спрямованість усіх елементів споживчої освіти, вважаємо за необхідне впровадження, починаючи з початкових класів і до закінчення загальноосвітньої школи, обов'язкової споживчої освіти, здійснення споживчого виховання.

Метою наскрізної споживчої освіти є прищеплення з дитинства споживчої культури і, у міру дорослішання, — навчання школярів навичок розумної споживчої поведінки, накопичення ними знань про споживання і захист своїх споживчих прав, розуміння ними принципів раціональної споживчої поведінки і чесного ведення бізнесу. Споживча складова має проходити наскрізно через усю систему освіти від дошкільної до післядипломної. Безумовно, найоптимальнішим було б викладання наскрізного курсу за вибором «Основи споживчих знань» із 1-го по 12-й клас, але у випадку, що унеможливило б такий вибір, пропонуємо різні підходи до викладання. Оскільки кожен навчальний заклад має різні можливості щодо використання варіативної складової навчального плану, автори заклали у зміст програми й у зміст навчального посібника можливості для викладання курсу за різними варіантами.

**Мета курсу «Основи споживчих знань»** — ознайомлення школярів із загальними економічними та правовими організаціями суспільства, аналізом проблем раціонального вибору на рівні окремого споживача і держави, основами споживчої поведінки, формування певного способу мислення, виховання грамотної споживчої поведінки та правової культури.

*Завданнями курсу є:*

- формування вміння знаходити й аналізувати інформацію для споживачів;

- навчити учнів пояснювати основні економічні та юридичні поняття, які мають відношення до споживчої поведінки;

- уміти приймати свідомі рішення під час вибору й придбання товарів та послуг з урахуванням власної системи цінностей, оцінки корисності товарів, кількості та якості альтернативних варіантів вибору, екологічних характеристик товару, особистого бюджетного обмеження;

- дати учням загальне уявлення про існуючі грошові інструменти, основні правила їх використання;

- навчити планувати свій бюджет і бюджет сім'ї, формувати уявлення про доходи та витратні статті сімейного бюджету;

- сформувати вміння узгоджувати свої дії з інтересами громади;

- формувати грамотну поведінку в різних ринкових ситуаціях;

- ознайомлення з правами і обов'язками споживачів та з існуючою в Україні системою захисту прав споживачів;

- сформувані навички збереження здоров'я під час споживання продуктів та послуг;

- сформувані загальні уявлення про роль людини в економічній і соціальній системах, а також по-можливості впливати на господарські суб'єкти і державні органи з метою повернути їх «обличчям до споживачів»;

- формувати екологічну, етичну культуру й грамотність споживачів.

Отже, і програма, і посібник з курсу «Основи споживчих знань» укладені так, що навчальний заклад може запровадити:

- наскрізний курс за вибором із 1-го по 12-й клас;

- курс, який викладається блоками, наприклад, у 5–6 класах «Етика споживання» чи у 7–8 класах «Споживання і здоров'я»;

- курс, що викладається лише в одному класі, наприклад, тільки у 3-му («Споживання у родині») або тільки у 9-му («Права споживачів»).

Пропонований курс має широкі можливості для здійснення міжпредметних зв'язків з екологією, біологією, економікою, хімією, географією, правом, історією, соціологією, етикою, діловим українським мовленням.

У початковій школі дитина усвідомлює себе споживачем, починає розуміти, які товари й для чого купує, може пояснити їх призначення, поступово усвідомлюючи власне споживче «Я». Закінчивши початкову школу, учень долучається до розуміння споживання родини, може аргументовано пояснити вибір того чи іншого товару.

Тому в початковій школі послідовне викладання курсу протягом чотирьох років (17 годин на рік у кожному класі) забезпечить набуття учнями базових споживчих знань. При неможливості наскрізного викладання з 1-го до 4-го класу, кожен із запропонованих курсів може вивчатися як окремий, за вибором, у будь-якому класі, де учні, відповідно до своїх освітніх потреб та вікових особливостей, отримують необхідну інформацію.

У процесі вивчення курсу «Основи споживчих знань» в основній школі увага ак-

центується на таких питаннях: у 5–6 класах – на формуванні споживчої культури, етикету, спілкування, посиленні інформованості школярів. Здійснюється підведення бази під вироблення культурної споживчої поведінки учнів у ситуації «покупець-продавець», уміння купувати дешевше та якісніше. Важливу роль у засвоєнні споживчих знань тут відіграватиме їх інтеграція до курсу «Етика».

У середній ланці (5–9 класи) програми націлені на допомогу учням в оволодінні сучасними знаннями в галузях правознавства, здоров'язбереження, формуванні вмінь і навичок етичної споживчої поведінки, захисту прав споживача в різних життєвих ситуаціях відповідно до законодавства України.

В учнів 7–8 класів поглиблюється розуміння своєї ролі споживача від особистого й родинного рівня до споживача на рівні школи й громади. Школярі починають розуміти власну соціальну роль і статус мешканця певного населеного пункту, громадянина держави та можуть аналізувати інформацію про товари й послуги, особливо з точки зору їх впливу на здоров'я і навколишнє середовище. У цих класах рекомендуємо спиратися на знання учнів з курсу «Основи здоров'я».

Продовження споживчої освіти у 9-му класі здійснюється в напрямі формування правової свідомості та вміння шукати й використовувати інформацію, при цьому доцільно орієнтується на знання учнів із предмета «Правознавство». Правова споживча освіта, виступаючи тут складовою громадянської освіти, сприяє не тільки вихованню вільної особистості, яка знає свої права споживача, а й формуванню вмінь захищати та відстоювати власну громадянську позицію.

Програми споживчої освіти в старшій школі є складовою системи громадянської освіти. Головним завданням програм для 10–12 класів є ознайомити учнів із сучасним законодавством України, що стосується захисту прав споживачів, – відносно молодою галуззю правознавства, яка нині знаходиться в стадії розвитку. Учні мають здобути навички реалізації своїх прав споживачів в повсякденному житті.

Вивчення курсу «Основи споживчих знань» сприяє формуванню у старшоклас-

ників ключових компетентностей особистості. На основі системних знань учні вчаться розуміти споживче законодавство, грамотно захищати свої права, нести відповідальність за вчинки, приймати рішення, які відповідали б не тільки власним інтересам, а й інтересам громади та суспільства.

Курс, що пропонується, укладено та систематизовано як наскрізний, однак його можна вивчати у кожному, окремо взятому класі у такій послідовності:

- 1-й клас — «Абетка юного споживача»;
- 2-й клас — «Перші сходинок споживання»;
- 3-й клас — «Споживання у родині»;
- 4-й клас — «Споживання і громада»;
- 5-й клас — «Споживання в дії»;
- 6-й клас — «Споживча етика»;
- 7-й клас — «Основи раціонального споживання»;
- 8-й клас — «Споживання і здоров'я»;
- 9-й клас — «Права споживачів»;
- 10-й клас — «Основи споживчих знань. Економіка споживання»;
- 11-й клас — «Основи споживчих знань. Споживач і держава»;
- 12-й клас — «Основи споживчих знань».

Переваги такого поділу полягають у можливості навчального закладу обирати будь-який із названих курсів, кожен з яких може виступати або як продовження попереднього, або як окремий курс за вибором у будь-якому класі, де учень, відповідно до своїх потреб та вікових особливостей, отримує необхідну інформацію щодо своїх прав та обов'язків споживача. Окрім того, кожен із названих курсів може виступати як окремий модуль, доповнюючи той чи інший навчальний предмет (наприклад, «Споживча етика» — курс «Етика» у 5–6 класах; «Споживання і здоров'я» — курси «Основи здоров'я» та «Біологія» в усіх класах, де вони вивчаються, «Права споживачів» — курс «Правознавство» тощо).

Програмою передбачено ознайомлення з різноманітними поняттями споживчої тематики. Важливим аспектом навчального курсу є його персоніфікований та прикладний характер, тобто безпосереднє відношення всіх тем і понять до життя й інтересів кожної людини. Це допоможе підвищити самооцінку учня, ствердити її як особистість, дасть знання про те, як діяти у склад-

них, непередбачених життєвих ситуаціях, допоможе соціальній адаптації школярів до життєвих реалій, підготує їх до дорослого життя, сформує активну громадянську позицію.

Змістова частина курсу містить елементи мотивації учнів до співвіднесення набутих споживчих знань зі змістом інших шкільних предметів, із власним життєвим досвідом.

Ефективність викладання курсу споживчих знань передбачає зміну парадигми організації навчального процесу. Зокрема, на зміну традиційної моделі, що базується на пріоритеті простого засвоєння й відтворення знань (інформації), ми пропонуємо модель, яка б забезпечила сформовану компетентність освіченого та гідного споживача. Ми пропонуємо перейти у викладанні від розповідних до діяльнісних форм навчання, здійснюючи вибір варіативних модулів і моделей роботи з учнями. Традиційний контроль знань, при якому швидко випробується пам'ять учня, а не його здатність використовувати набуті знання, вміння і навички, або компетентності у європейському розумінні, мають піти у минуле.

У посібнику подано вичерпну інформацію до кожної із тем програми «Основи споживчих знань», яка допоможе вчителям пояснити учням права споживачів, розповісти про наявні методи компетенцій, коли їх права порушено. Учні повинні вміти легко отримувати інформацію щодо рівня безпеки та якості продукції, порівняння цін, а також свідомого споживання.

Даний курс є актуальним, практично спрямованим і передбачає можливість застосування інтерактивних форм навчання у поєднанні із сучасними освітніми технологіями, а також традиційних форм і методів навчання.

З метою оптимізації навчального процесу автори посібника пропонують різні форми й методи навчання: ділові та рольові ігри, практикуми, уроки захисту тематичних завдань, самостійні роботи, екскурсії, вирішення творчих завдань та проблемних ситуацій. Однією з ефективних форм проведення уроків вважаємо уроки-диспути та уроки-бесіди, із участю запрошених представників відділів із захисту прав споживачів при місцевих органах самоуправління,

територіального антимонопольного комітету, громадських організацій щодо захисту прав споживачів, співробітників Держепіднагляду, Держстандарту та інших.

Для зручності користування текст посібника розділено на 12 блоків, кожен з яких уміщує посібники для вчителя, робочі зошити для учнів, програми та календарно-тематичне планування. Таким чином, посібником зможуть користуватися фахівці з різних предметів у різних класах ЗНЗ — з 1-го по 12-й.

До найефективніших форм та методів навчання споживчим знанням відносимо: рольові ігри; моделювання ситуацій (судові слухання, PR-агенція, вибір товарів та послуг залежно від потреб тощо); віртуальну лабораторію (модель ідеального товару, паспорт ідеальної послуги, портрет ідеального продавця товарів і послуг, портрет ідеального споживача, створення реклами товарів і послуг); споживчий тендер товарів і послуг; практичні та самостійні роботи; проведення соціологічних досліджень; методи проектів та кейс-метод тощо.

Сподіваємося, що навчально-методичний посібник допоможе вчителям при підготовці до уроків, а й учням в оволодінні знаннями, які необхідні для життя в сучасному світі, та слугуватиме своєрідним дороговказом для формування в учнів компетенцій раціонального споживання.

Посібник, побудований на основі сучасної економічної теорії та українського законодавства, пропонується вчителю з метою надання учням повної та достовірної інформації про продавців і виробників товарів, про товари і послуги, які вони пропонують. Учитель має донести до свідомості учнів те, що добре знати свої права — це не тільки корисно, а й престижно, модно і сучасно. На нашу думку, позитивним є те, що всі приклади, наведені у посібнику, пов'язані із поведінкою споживачів при купівлі товарів та наданні послуг, базуються на законодавчій основі.

Представлені у посібнику матеріали надають широкі можливості для інтелектуального розвитку особистості, передусім —

розвитку культури спілкування, допомагають формувати вміння захищати та відстоювати свої права споживача, пов'язуючи їх із власними інтересами, інтересами родини й суспільства, обґрунтовувати їх, розвивати логічне мислення та моделювати життєві ситуації.

Оскільки зміст навчального курсу «Основи споживчих знань» є комплексом інтегрованих знань, на основі яких формуються певні уявлення, вміння, навички щодо функціонування в політичному, правовому, економічному й культурному полі сучасного європейського співтовариства, то вважаємо за доцільне інтегрувати їх у зміст більшості навчальних предметів, оскільки вони є засобом для усвідомленого вивчення економіки, етики, правознавства, використовуючи, у свою чергу, змістовий апарат перелічених предметів. Пропонована програма курсу є самостійною, водночас вона доповнює курси правознавства, економіки, основ здоров'я, біології, історії та безпеки життєдіяльності. Курс може вивчатися в класах усіх профілів, при цьому пропонований розподіл годин за темами є орієнтовним.

Виходячи з Концепції споживчої освіти та мети навчальної програми, ми можемо вибудувати систему завдань, що стоять перед учителями, які будуть здійснювати викладання курсу «Основи споживчих знань»:

1. Підвищення рівня споживчої компетентності школярів, пов'язаного із основами споживання й господарювання.

2. Формування вміння учнів самостійно набувати, засвоювати та використовувати споживчі знання в конкретних ситуаціях, самостійно й нестандартно мислити, приймати раціональні рішення; формування навичок оформлення ділових паперів, пов'язаних із захистом прав споживачів.

3. Організація цілісної системи споживчого навчання та виховання.

Бажаємо успіхів у реалізації завдань курсу «Основи споживчих знань»!

*Колектив авторів*

# КОНЦЕПЦІЯ СПОЖИВЧОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

(Розроблена в рамках Спільного проекту Європейського Союзу та ПРООН «Спільнота споживачів та громадські об'єднання»)

## АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА СУСПІЛЬСТВА

Зміни в житті сучасного суспільства пов'язані з особливим періодом його розвитку — епохою інформатизації та глобалізацією. Постійне збільшення інформаційного поля, поява нових технологій у науці та виробництві, зростання ролі всесвітніх економічних, політичних, правових, соціокультурних та інших форм відносин — усі ці чинники впливають на сфери діяльності людини. Прагнення країн до стійкого соціально-економічного розвитку підвищує суспільну значущість споживчих знань для кожної людини як передумови якісного та безпечного споживання.

Розбудова громадянського суспільства, важливою умовою існування якого є наявність активного освіченого споживача, неможлива без впровадження в масштабі всієї країни системного комплексного споживчого виховання й навчання в усіх формах і на всіх рівнях загальної середньої освіти. Споживча освіта в Україні є однією з головних форм пристосування людей до нових швидкозмінних умов життя, заснованого на принципах ринкової економіки.

Актуальність змісту споживчої освіти полягає в необхідності формування в учнів раціонального споживчого мислення, що ґрунтується на законах споживання та природній потребі людини в якісному й безпечному добробуті, природному прагненні до поліпшення якості особистого й суспільного життя.

Постійне системне навчання населення споживчим знанням, починаючи з раннього віку і впродовж усього життя, суттєво впливає на вироблення у людей розумної адекватної поведінки в процесі споживання товарів і послуг.

Споживча освіта реалізується шляхом формування раціональної економічної поведінки людини, інформування та консультування населення, розвитку раціонального економічного мислення учнів, адаптованого до реального життя. Вона стає важливим компонентом державної політики і є одним із найактуальніших завдань системи освіти України.

Організація системи споживчого виховання і навчання школярів ґрунтується на сучасному законодавстві: Декларації ООН «Керівні принципи для захисту споживачів», Програмі захисту прав споживачів, що розрахована на 2007–2013 роки, Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про рекламу», Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» («Національна доктрина розвитку освіти» 17/04/2002), Постанові президії Академії педагогічних наук України Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді, Законі України «Про освіту», Резолюції Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту споживача у школах».

**Метою** споживчої освіти є популяризація споживчих знань, спрямованих на виховання цивілізованого, культурного, активного споживача, здатного пред'являти ринку в цілому та підприємцю зокрема обґрунтовані споживчі вимоги і добиватися від них чесного ведення бізнесу, якісного обслуговування споживачів.

Виходячи з поставленої мети, основними **завданнями** споживчої освіти є:

- сприяння розбудові громадянського суспільства;
- підвищення рівня споживчої компетентності школярів;

- організація цілісної системи споживчого навчання та виховання;
- формування вміння робити вільний, свідомий вибір якісних товарів та послуг;
- сприяння доступу учнів до інформації, яка необхідна для здійснення раціонального вибору відповідно до індивідуальних потреб;
- вироблення норм толерантної поведінки;
- формування навичок оформлення ділових паперів, пов'язаних із захистом прав споживачів;
- розвиток громадської та споживчої ерудиції;
- формування вміння узгоджувати власні дії з інтересами громади.

## ПРИНЦИПИ СПОЖИВЧОЇ ОСВІТИ

● **Принцип науковості** передбачає розробку базових документів та навчально-методичних матеріалів з урахуванням сучасного рівня розвитку науки для забезпечення формування в учнів компетентностей, заснованих на законах споживання та природній потребі людини в якісному й безпечному матеріальному і духовному добробуті, на природному прагненні до поліпшення якості особистого життя;

● **принцип історизму, філософічності** відкриває можливості осмисленого пошуку шляхів розвитку людини (споживача) і суспільства; поєднання емпіричних (спостереження, експеримент, дослід) і теоретичних (абстракція, порівняння, узагальнення, класифікація тощо) методів дослідження, статистичний аналіз;

● **принцип розвитку** дозволяє охарактеризувати соціально-культурний потенціал змісту споживчої освіти щодо психологічного зростання та розвитку особистості, який стосується не тільки структурування за певними критеріями наукових знань і практичних умінь, але й є причетним до норм суспільного співжиття та етнонаціональних цінностей;

● **принцип самоактивності й саморегуляції** допомагає формувати здатність до критичності й самокритичності у прийнятті самостійних рішень; виробляє громадянську позицію щодо усвідомлення ступеня відповідальності за власний вибір;

● **принцип інтегрованості (міждисциплінарності)** дозволяє створити більш реалістичну модель споживчої культури порівняно з вузькоспеціалізованим знанням у рамках економічної науки; використовувати знання з інших галузей науки, зокрема історії, права, біології, екології, географії, хімії, етики тощо;

● **принцип модульності** дозволяє структурувати навчальний матеріал з урахуванням чітко визначених дидактичних цілей стосовно досягнень учня, забезпечуючи завершеність окремих змістових блоків щодо конструювання змісту й реалізації дидактичної мети;

● **принцип наступності (неперервності)** передбачає охоплення всіх ланок (початкова, основна, старша) загальноосвітньої школи; вибір змісту, форм та методів навчання відповідно до вікових особливостей учнів;

● **принцип моделювання** дозволяє усвідомлювати суспільні процеси, вивчаючи поведінку споживачів, виокремлюючи з реальності тільки причини цих процесів та їх наслідки; дозволяє, з одного боку, зрозуміти й передбачити поведінку споживача, а з іншого — виявити причинно-наслідкові зв'язки, що керують його переконаннями;

● **принцип практичної спрямованості** визначає орієнтацію змісту навчально-методичних матеріалів та навчально-виховного процесу; застосування учнями теоретичних знань та практичних умінь для життєдіяльності в реальних умовах; формування навичок самостійно аналізувати різноманітні життєві ситуації, приймати раціональні рішення, робити обґрунтований вибір, оцінювати його наслідки в майбутньому.

## ЗНАННЯ, УМІННЯ, НАВИЧКИ, СТАВЛЕННЯ, КОМПЕТЕНТНОСТІ

Зміст навчального курсу «Основи споживчих знань» є комплексом інтегрованих знань, на основі яких формуються певні уявлення, уміння, навички учнів щодо функціонування в політичному, правовому, економічному й культурному полі сучасного європейського співтовариства.

Реалізація концепції споживчої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах передбачає засвоєння школярами таких груп

● **знань:**

— про загальнолюдські, національні цінності, поняття про права та обов'язки споживача, про свободу і безпеку, роль держави у захисті прав споживача, що дає можливість сформуванню свідомого громадянина сучасного суспільства;

— політико-правові знання, зокрема ті, що визначаються сферою чинності Закону України «Про Захист прав споживачів»; сюди ж входять відомості про основні організації міжнародного споживчого руху; основні міжнародні правові документи, де пояснюється суть прав і обов'язків споживача, що сформує вміння діяти в певному соціумі, спілкуватися з правовими і контролюючими органами; відомості про джерела інформації, в яких розкриваються питання споживчої освіти;

— соціально-економічні знання про організацію економічного життя, роль і місце споживача в ринкових умовах, що дає можливість аналізувати економічні події в державі, зрозуміти реалії оточуючого світу, орієнтуватись у широкому колі послуг і товарів, захиститися від усіляких ризиків, пов'язаних зі споживанням, підготуватися до життя у швидкоплинно-змінюваних умовах, орієнтуватися на ринках товарів і послуг, усвідомити їх вплив на споживчу політику та якість власного життя;

— соціокультурні знання, що дають можливість розглядати культуру споживання в Україні у контексті світової культури, надати оцінку нормативно-ціннісній системі споживчої культури в різних країнах світу, розглянути українську ментальність в умовах ринкової економіки та основні напрямки її трансформації;

— здоров'язберігаючі знання про здоровий спосіб життя, користь раціонального харчування, екологічно чисту продукцію, безпеку споживання, біорізноманіття, право на здорове довкілля, на доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про рівень екологічної чистоти населених пунктів, житла та нежитлових приміщень;

● **умінь:**

— жити і діяти в ринкових умовах;  
— захищати свої права споживача;  
— впливати на розвиток правової та споживчої свідомості громади, її культури;  
— робити раціональний вибір;

— отримувати інформацію для прийняття рішень і оцінювати рівень її достовірності;

— поводитися в непередбачених ситуаціях згідно із законом;

— займати активну громадянську позицію;

— розв'язувати актуальні проблеми повсякденного життя;

● **навичок:**

— володіння прийомами раціональної споживчої поведінки;

— використання універсальної моделі споживання;

— володіння ефективними процедурами претензій споживачів;

— отримання необхідної, достовірної та своєчасної інформації про товари й послуги;

— толерантної поведінки і стратегії конструктивної діяльності;

— оформлення і ведення ділових паперів.

● **ставлень:**

відкритість; свобода; демократичність; безпека; соціальна рівність і справедливість; активність; повага до іншого та до його прав; розумна споживча поведінка в критичних ситуаціях; прагнення до розв'язання конфліктів; готовність до співпраці; відповідальність за свої дії; лояльне ставлення до закону; прагнення до якісного життя; висока правова та споживча культура.

Упровадження споживчих знань у навчальний процес сприятиме формуванню загальнопредметних компетенцій та життєвих компетентностей, а саме:

*Поінформованість* — здатність отримати необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про товари та послуги для забезпечення свідомого компетентного раціонального вибору; вміння аналізувати інформацію від виробника через найпоширеніші знаки маркування; здатність отримати інформацію щодо дистанційного придбання товарів.

*Правова та споживча грамотність* — формування правової культури, поваги до закону, а також почуття самоповаги та впевненості у власних силах; здатність вільно орієнтуватися в нормативних документах, які регламентують права та обов'язки споживачів; вміння використовувати базову правову та споживчу грамотність для формування власного світогляду,

а також для соціальної адаптації та компетентного захисту споживчих прав; здатність до відповідальності за власні вчинки та прийняті рішення.

*Раціональність* — уміння оцінювати якісні й кількісні показники товарів та послуг для максимального задоволення своїх потреб; здатність визначати альтернативну вартість свого вибору; здатність до збалансованого споживання, яке включає задоволення потреб у товарах та послугах економічно, соціально та екологічно раціональними способами.

*Активність* — здатність відстоювати свої права споживача, здійснювати раціональний вибір, своєю активною споживчою поведінкою стимулювати виробника до відповідального ведення бізнесу та випуску якісної продукції в умовах ринкової економіки; здатність до співпраці з громадськими та державними організаціями, які захищають права споживачів; здатність до підвищення авторитету й відповідальності споживачів усіх гетерогенних груп з метою поліпшення якості обслуговування; стимулювання інтересу до нових знань, оскільки споживчі знання є персоналізованими.

*Комунікативність* — здатність до побудови ефективних комунікацій; уміння пристосовуватися до ситуації; володіння іноземними мовами; спілкування та взаємодія з іншими споживачами та виробниками, повага до їхніх прав, культури, самобутності; здатність до коректного розв'язання конфліктних ситуацій; здатність до ефективного спілкування з різними віковими та соціальними групами; здатність до формування споживчої культури населення.

## **ОСНОВНІ ФОРМИ Й МЕТОДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ОСВІТИ**

Курс «Основи споживчих знань» є окремим наскрізним навчальним предметом, що вивчається у 1–11(12) класах. Пропонований курс є практично спрямованим і передбачає можливість застосування інтерактивних форм навчання у поєднанні із сучасними освітніми технологіями, а також традиційних форм і методів навчання. Він є надзвичайно актуальним на сьогоднішній день.

До найефективніших форм і методів за нижче вказаними моделями можна віднести:

### **Модель прямого викладання**

1. Лекції.
2. Екскурсії.
3. Творчі зустрічі з фахівцями.
4. Бесіда, розповідь.

### **Моделювання**

1. Рольові ігри.
2. Моделювання ситуацій (судові слухання, рг-агенція, вибір товарів та послуг залежно від потреб тощо).
3. Віртуальна лабораторія:
  - модель ідеального товару;
  - паспорт ідеальної послуги;
  - портрет ідеального продавця товарів і послуг;
  - портрет ідеального споживача;
  - створення реклами товарів і послуг.
4. Споживчий тендер товарів і послуг.

### **Дослідження**

1. Практичні роботи:
  - робота з діловими паперами (складання, оформлення);
  - камеральні роботи (обробка статистичної інформації);
  - робота з джерелами інформації: довідковою літературою, пресою, нормативною базою; пошук інформації в Інтернеті;
  - розробка матеріалів для проведення соціологічних досліджень (анкет, листів опитування).
2. Метод проектів.
3. Соціологічні дослідження (опитування, анкетування).
4. Самостійні роботи:
  - самостійна інтерпретація фактів, подій;
  - підготовка повідомлень, доповідей, рефератів, написання есе.
5. Кейс-метод.

### **Модель кооперативного навчання**

1. Створення шкільного інформаційного центру споживчих знань (перелік документів, телефони, організацій та установ тощо), веб-сторінок, газет, бюлетенів.
2. Участь у міжнародних конкурсах, спілках, форумах.
3. Семінари, дискусії, конференції.
4. Навчальні тренінги.



## МОНІТОРИНГ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

З метою визначення рівня сформованості споживчих компетенцій використовуються такі форми контролю:

- тестовий (поточний, тематичний, модульний, семестровий);
- усне опитування (понятійно-термінологічний апарат, нормативно-правова база, навички ведення дискусії, бесіди);

- оцінювання практичних та самостійних робіт;
- захист проектів (колективних, індивідуальних);
- модульно-рейтингова (накопичувальна) система оцінювання участі учнів у конференціях, дискусіях, семінарах, опитуваннях, анкетуваннях, роботі інформаційного центру;
- діагностика вмій учнів практично застосовувати отримані знання.

Навчальні рівні	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень з допомогою вчителя називає економічні явища побутового рівня, однослівно відповідає на конкретні запитання, його навчальна діяльність на уроках потребує постійної консультації і контролю з боку вчителя
	2	Учень за допомогою вчителя розпізнає одну з кількох запропонованих споживчих подій, а також символи, поняття побутового рівня, виділивши їх серед інших, однослівно їх називає; відтворює деякі факти побутового рівня
	3	Учень з допомогою вчителя однослівно відповідає на запитання, фрагментарно відтворює незначну частину матеріалу в тому вигляді і в тій послідовності, в якій вона була представлена на попередньому уроці; уміє за постійного контролю і з допомогою вчителя співвіднести деякі категорії, явища та їх властивості
II. Середній	4	Учень з допомогою вчителя відтворює словами, близькими до тексту посібника, означення деяких термінів, правил, законів; у процесі відповіді допускає окремі видозміни навчальної інформації, ілюструючи відповідь прикладами
	5	Учень з допомогою вчителя дає правильне визначення окремих понять, трактування законів; словесно описує споживчі процеси, вказує на деякі їх ознаки; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами
	6	Учень самостійно дає більшість визначень, передбачених темою уроку, відтворює значну частину вивченого матеріалу у відповідності з його викладом у посібнику. З допомогою вчителя аналізує і порівнює деякі споживчі процеси, ілюструє їх власними прикладами
III. Достатній	7	Учень без помилок відтворює зміст теми, наводячи власні приклади, робить аналіз, порівняння, висновки, за потреби звертаючись до вчителя. Демонструє часткове розуміння деяких споживчих, економічних та суспільних процесів
	8	Учень засвоїв основні елементи понятійно-термінологічного апарату. Застосовує здобуті знання на практиці, використовуючи прийоми аналізу, узагальнення; аргументовано відповідає на поставлені запитання і намагається сформулювати й висловити власну точку зору. Вміє наводити і коментувати приклади з особистого життя й життя родини та виконувати завдання алгоритмічно-дієвого рівня складності
	9	Учень на достатньому рівні володіє навчальним матеріалом, може застосовувати його для виконання практичних робіт; пояснює причинно-наслідкові зв'язки в суспільстві; може відповідати на більшість запитань, що потребують знань з кількох тем; уміє самостійно виправляти допущені помилки; використовувати різні джерела інформації; висвітлювати практичне значення споживчих знань для окремої особи, родини

Навчальні рівні	Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
IV. Високий	10	Учень вільно володіє ґрунтовними знаннями з курсу; відповідає на різнорівневі запитання; оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; судження його логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює й систематизує матеріал у межах навчальної теми; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вдало ілюструє свою відповідь прикладами з життя та додаткових джерел інформації; проводить самоперевірку виконаної роботи; бере участь у семінарах, виступає на конференціях
	11	Учень має системні знання про об'єкт вивчення, застосовує наукову термінологію, аргументує свої твердження і висновки, посиляючись на нормативно-правову базу, вміє працювати з будь-якими джерелами інформації; вміє прогнозувати соціальні наслідки прийнятих рішень, поведінку окремих людей, груп населення; вміє складати і оформляти ділові папери, розв'язувати ситуаційні задачі, знаходячи нестандартні підходи до їх вирішення
	12	Учень вільно володіє змістом курсу, глибоко розуміє споживчі закони і категорії, забезпечує конкретизацію знань власними прикладами; подає ідеї згідно з вивченим матеріалом, робить творчо обґрунтовані висновки; визначає порядок особистої навчальної діяльності, самостійно оцінюючи її результати; вміє чітко сформулювати проблему й запропонувати шляхи її вирішення; аргументовано веде дискусію; вирішує творчо-дослідницькі завдання; аналізує економічні та соціальні явища, використовуючи відповідні нормативно-правові документи

## МІСЦЕ СПОЖИВЧОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Споживча складова має проходити наскрізно через усю систему освіти від дошкільної до післядипломної. Спираючись на загальноєвропейський та світовий досвід формування змісту освіти, а саме на компетентнісну спрямованість усіх елементів споживчої освіти, вбачаємо за необхідне впровадження, починаючи з початкових класів і до закінчення загальноосвітньої школи, обов'язкової споживчої освіти, здійснення споживчого виховання. Метою наскрізної споживчої освіти є прищеплення з дитинства споживчої культури і, з дорослішанням, — навчання школярів навичок розумної споживчої поведінки, накопичення ними знань про споживання і захист своїх споживчих прав, розуміння ними принципів раціональної споживчої поведінки і чесного ведення бізнесу.

Уведення споживчих знань у загальноосвітні навчальні заклади можна здійснювати у вигляді таких моделей: однопредметної, інтегрованої та змішаної.

*Однопредметна модель* реалізується за рахунок введення курсу «Основи споживчих знань» у навчальний процес з 1 до

11(12)-го класів як курсу за вибором, акцентуючи увагу на певних компонентах знань, враховуючи вікові особливості дитини та знання з інших предметів. Такий підхід сприятиме формуванню, засвоєнню та застосуванню компетентностей споживача із подальшим прагненням до самоосвіти у галузі споживання протягом усього життя.

У початковій школі дитина усвідомлює себе споживачем, починає розуміти, які товари й для чого купує, може пояснити їх призначення, поступово усвідомлюючи власне споживче «я». Закінчивши початкову школу, школяр долучається до розуміння споживання родини, може аргументовано пояснити вибір того чи іншого товару.

При вивченні курсу «Основи споживчих знань» в основній школі у 5–6 класах увага акцентується на формуванні споживчої культури, посиленні інформованості школярів з даного питання. Відбувається підведення бази під вироблення культурної споживчої поведінки учнів у ситуації «покупець — продавець», уміння купувати дешевше та якісніше.

В учнів 7–8 класів поглиблюється розуміння своєї ролі споживача від особистого й родинного рівня до споживача на рівні

школи й громади. Школярі підводяться до розуміння своєї соціальної ролі й статусу мешканця свого населеного пункту, громадянина держави та можуть аналізувати інформацію про товари і послуги, особливо з точки зору їх впливу на здоров'я та навколишнє середовище.

Продовження споживчої освіти у 9 класі здійснюється у напрямку формування правової свідомості та вміння шукати і використовувати інформацію. Правова споживча освіта, виступаючи тут складовою громадянської освіти, сприяє вихованню вільної особистості, яка знає свої права споживача, уміє їх захищати та виконує обов'язки.

У старшій школі вивчення курсу «Основи споживчих знань» сприяє формуванню у школярів загальнонавчальних ключових компетентностей особистості. Тут на основі системних знань підводимо учнів до розуміння споживчого законодавства, уміння грамотно захищати свої права, відповідати за вчинки, приймати рішення, які відповідали б не тільки власним інтересам, а й інтересам громади та суспільства.

Курс побудовано за принципом спіралі, що передбачає поглиблення знань із тем з кожним наступним роком навчання. Важливу роль за такого підходу відіграють знання з інших предметів. Тому єдиний наскрізний курс «Основи споживчих знань» пропонуємо викладати за такою схемою:

1-й клас — «Абетка юного споживача».

2-й клас — «Перші сходінки споживання».

3-й клас — «Споживання у родині».

4-й клас — «Споживання і громада».

5-й клас — «Споживання в дії».

6-й клас — «Споживча етика».

7-й клас — «Основи раціонального споживання».

8-й клас — «Споживання і здоров'я».

9-й клас — «Права споживачів».

10-й клас — «Основи споживчих знань. Економіка споживання».

11-й клас — «Основи споживчих знань. Споживач і держава».

12-й клас — «Основи споживчих знань».

Переваги такого підходу полягають у можливості навчального закладу обирати будь-який із названих модулів, кожен з яких може виступати або як продовження попереднього модуля, або як окремий курс за вибором. У результаті учень, відповідно

до своїх потреб та вікових особливостей, має можливість отримати необхідну інформацію щодо своїх прав та обов'язків споживача. Окрім того, кожен із названих модулів може доповнювати той чи інший навчальний предмет (наприклад, «Споживча етика» — курс «Етика» у 5–6 класах, «Споживання і здоров'я» — курси «Основи здоров'я» та «Біологія» в усіх класах, де вони вивчаються, «Права споживачів» — курс «Правознавство», «Економіка споживання» — курс «Основи економіки» тощо).

При другій, *інтегрованій моделі*, споживчі знання вводяться у зміст більшості навчальних предметів та гармонійно використовуються викладачами різних дисциплін. Наприклад, учителі української мови та літератури — тексти диктантів і переказів; математики, фізики — у змісті задач; історичні аспекти консьюмеризму — вчителі історії; екологічні — учителі природничих дисциплін і т. ін.

Включаючи елементи споживчих знань до різних предметів та діючи злагоджено, використовуючи інтерактивні форми й сучасні технології навчання, педагогічний колектив забезпечить формування високої споживчої культури учнів та їхніх батьків.

Інтеграція може здійснюватись на всіх ступенях навчання як у зміст предметів інваріантної, так і варіативної складових навчального плану.

Безумовно, найбільш ефективною є *змішана модель*, коли споживчі знання викладаються окремим наскрізним курсом й інтегруються в зміст інших навчальних предметів.

## РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ

Для реалізації концепції споживчої освіти необхідно:

- розробити навчальні програми для впровадження безперервної споживчої освіти;

- запровадити вивчення споживчих знань в інститутах післядипломної педагогічної освіти;

- підготувати методичні рекомендації для вчителів щодо впровадження елементів споживчих знань у систему загальної середньої освіти;

- розробити навчально-методичні матеріали з питань викладання споживчих знань у загальноосвітній школі;

- розробити й видати наочні посібники (буклети, плакати, ігри зі споживчої тематики для різного віку, презентації та фільми), словники, довідники, енциклопедії для активізації навчального процесу та популяризації споживчих знань;

- включити до змісту зовнішнього незалежного оцінювання та завдань усіх етапів Всеукраїнської олімпіади з економіки питання споживчої тематики.

- започаткувати турнір для учнів «Я — споживач»;

- запровадити рубрику «Споживча освіта» у фахових виданнях;

- увести до навчальних планів вищих навчальних закладів, що готують учителів, питання споживчої освіти.

Для розробки модулів пропонуємо такі **змістові лінії**:

- здоров'язберігаюча;
- культурологічна;
- правова;
- економічна,

Кожна з цих ліній розглядається у чотирьох аспектах («я — споживач», «споживання у родині», «споживання у громаді», «споживання держави»).

**Автори:** *Гільберг Т. В., Довгань А. І., Капіруліна С. Л., Магалецька Т. Д., Подолук С. М., Пужайчерда Л. М., Слюсар О. І., Скоробогатов А. В., Часнікова О. В.*